

Anne Binzer Sørensen

Kulturbegrebet i strukturel livsformsanalyse

I den strukturelle livsformsanalyse indfanges "betydning" og "mening" som sameksisterende kontrasterende livsformer i samme samfund. Analysemådens kulturbegreb er forankret i et produktions- eller arbejdsbegreb. Dette indsnævrer analysemådens (kulturelle) problematik betydeligt. For at udpege analysemådens problematik må det klargøres, hvad der teoretisk konstituerer begrebet livsform for derigennem at kunne se, hvad der udelukkes.

Indledning

Den strukturelle livsformsanalyse har igennem de seneste ti år været genstand for en del interesse. Ofte har der været en forhåbning om, at denne analysemåde kunne råde bod på nogle af de mangler, man i slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne fandt, at andre tilgange til levevilkårsforskningen var behæftet med (Buchert, 1978).

Måske har der også været en forventning om, at analysemåden kunne bygge bro over struktur-aktør problematikken. Her var tilsyneladende en løsning, så man kunne indfange såvel struktur som aktør i samme koncept uden at reducere aktørerne til effekter af strukturen. Med de livsformsspecifikke kulturbegreber fik aktørerne mæle. Andre igen har ment, at analysemåden ikke adskiller sig fra en traditionel klasseanalyse (Hoff, 1988) og har brugt den, som om livsformerne var mennesker, hvis erhvervsmæssige position kunne aflæses i deres ideologiske univers (Duelund og Skot Hansen, 1991).

I det følgende præsenteres den strukturelle livsformsanalyse med henblik på afdækning af udvalgte elementer. I det første afsnit eksemplificeres analysemådens muligheder ved at udpege forskellige perspektiver på generelle begreber (her generelle i betydningen, at de anvendes som fælles begreber trods forskelle i levevilkår og livsbetingelser) (Højrup, 1983: 69). I næste afsnit præsenterer jeg begrebet teoretisk problematik for at tematisere, hvorledes man indenfor den strukturelle analysemåde arbejder med begreber. Derefter præsenteres livsformsbegrebets samfundsstrukturelle forudsætninger. Efter en præsentation af livsformsbegrebet i dets teoretiske udgave, skal man herefter kunne vende tilbage til de empiriske eksempler i indledningen. Afslutningvist tematiseres udvalgte kritikpunkter.

Den strukturelle livsformsanalyse vil så vidt muligt blive præsenteret i egen kontekst. Dette indebærer, at artiklen nogle steder vil bevæge sig ud i en sprogbrug, som kan virke fremmedartet, men er gængs inden for denne analysemåde.

Kultur er kontraster

Strukturel livsformsanalyse er en analysemåde, der problematiserer forestillingen om, at befolkningen er kulturelt homogen. Mange teoriretninger vil kunne

Anne Binzer Sørensen

Kulturbegrebet i strukturel livsformsanalyse

I den strukturelle livsformsanalyse indfanges "betydning" og "mening" som sameksisterende kontrasterende livsformer i samme samfund. Analysemådens kulturbegreb er forankret i et produktions- eller arbejdsbegreb. Dette indsnævrer analysemådens (kulturelle) problematik betydeligt. For at udpege analysemådens problematik må det klargøres, hvad der teoretisk konstituerer begrebet livsform for derigennem at kunne se, hvad der udelukkes.

Indledning

Den strukturelle livsformsanalyse har igennem de seneste ti år været genstand for en del interesse. Ofte har der været en forhåbning om, at denne analysemåde kunne råde bod på nogle af de mangler, man i slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne fandt, at andre tilgange til levevilkårsforskningen var behæftet med (Buchert, 1978).

Måske har der også været en forventning om, at analysemåden kunne bygge bro over struktur-aktør problematikken. Her var tilsyneladende en løsning, så man kunne indfange såvel struktur som aktør i samme koncept uden at reducere aktørerne til effekter af strukturen. Med de livsformsspecifikke kulturbegreber fik aktørerne mæle. Andre igen har ment, at analysemåden ikke adskiller sig fra en traditionel klasseanalyse (Hoff, 1988) og har brugt den, som om livsformerne var mennesker, hvis erhvervsmæssige position kunne aflæses i deres ideologiske univers (Duelund og Skot Hansen, 1991).

I det følgende præsenteres den strukturelle livsformsanalyse med henblik på afdækning af udvalgte elementer. I det første afsnit eksemplificeres analysemådens muligheder ved at udpege forskellige perspektiver på generelle begreber (her generelle i betydningen, at de anvendes som fælles begreber trods forskelle i levevilkår og livsbetingelser) (Højrup, 1983: 69). I næste afsnit præsenterer jeg begrebet teoretisk problematik for at tematisere, hvorledes man indenfor den strukturelle analysemåde arbejder med begreber. Derefter præsenteres livsformsbegrebets samfundsstrukturelle forudsætninger. Efter en præsentation af livsformsbegrebet i dets teoretiske udgave, skal man herefter kunne vende tilbage til de empiriske eksempler i indledningen. Afslutningvist tematiseres udvalgte kritikpunkter.

Den strukturelle livsformsanalyse vil så vidt muligt blive præsenteret i egen kontekst. Dette indebærer, at artiklen nogle steder vil bevæge sig ud i en sprogbrug, som kan virke fremmedartet, men er gangs inden for denne analysemåde.

Kultur er kontraster

Strukturel livsformsanalyse er en analysemåde, der problematiserer forestillingen om, at befolkningen er kulturelt homogen. Mange teoriretninger vil kunne

hævde, at også de arbejder ud fra et sådant koncept om kulturforskelle i samfundet, men Højrup vil udfordre andre former for kulturforskning.

Inden for etnologien, hvor analysemetoden er udviklet, har kultur og livsform traditionelt været synonyme. I Højrup's udgave er livsform og kultur stadig synonyme, men livsformsbegrebet er nu et omarbejdet klassebegreb (Hansen, 1991; Højrup, 1993).

Det er ikke hensigtsmæssigt - ifølge Højrup - at arbejde med, at befolkningen har forskellige værdier og holdninger. Højrup kritiserer værditilgangen for at indebære, at værdier og holdninger udlignes ved interaktion. Dette medfører, mener han, at det ikke med et værdibegreb kan forklares, hvorfor kulturelle forskelle opretholdes og af og til forstærkes ved interaktion. Også opsplitningen i subkulturer lader, ifølge Højrup (1989), disse subkulturer være varianter af en og samme kultur.

Kulturbegrebet skal kunne udpege vedvarende kontraster, og hos Højrup bestemmes kultur som kontraster i et samfund. Livsformer er dermed definerede som kontraster, og som kontraster er der indlagt en kulturblindhed livsformerne imellem. Livsformerne tænkes at have hver sit begrebsunivers, sin ideologi, som er afhængig af, hvilken livsform der er tale om. Livsformen tolker andre ind i dette begrebsunivers og ser dermed andre som varianter af sig selv. Dette er grundlag for en kulturblindhed i betydningen manglende mulighed for at tænke andre i kontrast til sig selv.

Hver livsform (kultur/praksis) har sin egen problematik, sine egne hverdagsbegreber og hverdagslivsmønstre, og livsformens begreber er forankret i denne livsformsspecifikke problematik. Fortolkningen af andre livsformer bliver dermed karakteriseret ved en "systematisk fejltolkning". Kulturbegrebet (livsformsbegrebet) er knyttet til begrebet praksis og tager afsæt i en såkaldt arbejdsbegrebs-centrisme. Dette forklares senere i artiklen.

At skifte perspektiv

Livsformsanalysen giver mulighed for perspektivskift på forskellige befolkningsgrupper og deres respektive opfattelser af det gode liv, deres levevilkår, deres arbejde og livskvalitet, og dermed deres forventninger til "samfundet" eller staten om netop at tilgodese deres ønsker.

At kunne skifte perspektiv *muliggør* at planlæggere, administratorer og politikere ikke dirigerer nedad og *muliggør* en dialog mellem forskellige livsformer omkring de særegne vilkår, som danner grundlag for forskelligartede og ofte modsatrettede krav til staten, til kommunen, til fagforeningen. Tiltag og politikker som i nogle kredse betragtes som "fremskridtsvenlige", "nødvendige" og "selvklare", betragtes i andre som ødelæggelse af muligheder for at realisere et godt liv.

Blandingslivsformer: Et spændende arbejde på deltid

Kvinder skal uddannes og have job så "de kan klare sig selv". I mange kredse er det uangribeligt. Samtidig skal de ikke blot "kunne klare sig", de skal ud af de traditionelle kvindejobs for ikke at "havne på deltid". De skal også have

mulighed for at få et spændende arbejde med udviklingsmuligheder. Hvordan harmonerer disse krav; er de modsatrettede? For nogle.

“Hvad er et spændende arbejde?” spørger Damsholt og Hansen (1989: 7) i en livsformsstudie af unge kvinder på korrespondentstudiet på Handelshøjskolen. De fremhæver, at uddannelsessystemet prøver at få piger til at vælge en uddannelse, der ikke fører til “traditionelt kvindejob”. Hvorfor er der så alligevel nogle, der vælger “traditionelt” og efter endt uddannelse får deltidsjob? Analysen viser, at disse unge kvinder bevidst vælger Handelshøjskolen for at kunne få deltidsjob efter uddannelsen. De har set på andre muligheder, men valgt Handelshøjskolen fordi deltid var deres sigte. De vil alle gerne have “spændende arbejde”.

Ved at analysere hvad de unge kvinder (og en enkelt ung mand) lægger i “spændende arbejde” fremkommer det, at disse mennesker, som kunne forveksles med folk fra den karrierebundne livsform, bedst forstås med begreber fra lønarbejderlivsformen og delvist husmorlivsformen.

I lønarbejderlivsformen er det centrale salg af tid. Dette middel kontrasteres til noget, som ligger uden for arbejdet; fritiden, som betragtes som mål. Selv om arbejde og fritid kontrasteres, kan man ikke på forhånd sige noget om, hvorledes arbejde eller fritid er struktureret. Man kan godt være engageret i arbejdet, selv om arbejdet er middel.

I den karrierebundne livsform sælges unicitet og engagement i form af løsning af bestemte opgaver. Her er det centrale, at man er i stand til at genskabe sin unicitet og kvaliteten af sine resultater. Arbejdet er mål i denne livsform, alt andet er underordnet eller rettere indrettet på arbejdet.

De analyserede kvinder på korrespondentstudiet stiller det krav til arbejdet, at ud over at være spændende, skal arbejdet give plads til en fritid. Nogle kvinder fremhæver for eksempel, at de ikke ønsker at arbejde sammen med deres kærester, selv om det er (og har været) muligt, da det vil blande arbejde og fritid sammen (Damsholt og Hansen, 1989: 10).

En af disse kvinder, der havde haft arbejde, der indebar fuldtidsengagement (og at man betragtede arbejdet som mål i sig selv) havde et problem med dette arbejde. Hun begrundede det selv med, at hun ikke følte sig gammel nok, at arbejdet blev centrum for hele tilværelsen. Dette var et stort problem for hende. Hun refererer i den forbindelse til et par, hun og kæresten kender, som tilsyneladende realiserer karrierebundne livsformer. Hendes opfattelse af sådant arbejde fremgår klart:

“Vi (hun og kæresten) kender nemlig sådan et lægepar der, ikk'. Og de er virkelig lægefikserede eller lægestudiefikserede. Det er til at blive helt - til at få helt ondt af. Hele deres liv er det der, ikk'. De læser - de er nået lige langt nu - og så laver de noget forskning og sådan noget. Og så for at det ikke skal være løgn, så har de også hidtil arbejdet på hospital i deres fritid, plus at de følger sådan nogle læger rundt sådan helt frivilligt om aftenen, og sådan noget, ikk', for at blive endnu bedre. Det er også okay, men hele tiden det samme, om de samme mennesker, om det samme studie og sådan noget. Det er altså... hmmm” (Damsholt og Hansen, 1989:11).

Arbejdet skal for de analyserede kvinder kunne skilles fra fritiden, og de vil helst på deltid for at kunne bruge kræfter og tid på familien. Samtidig viser

analysen af de unge kvinders livsformer, at selv om de kræver en opsplitning af arbejde og fritid, gives såvel arbejde som fritid forskelligt indhold. Således kan nogle af disse kvinder analyseres med begreber fra såvel lønarbejderlivsformen som husmorlivsformen. Selv "stræbergruppen", skriver Damsholt og Hansen, "som de andre opfatter som meget ambitiøse, bærer kun svage træk fra den karrierebundne livsform" (1989: 8).

De unge kvinders arbejdsbegreber viser, at der i disse ligger stærke lønarbejdertræk, og i deres fritidsbegreber træk fra husmorlivsformen. Damsholt og Hansen mener, at trækkene fra husmorlivsformen kan blive dominerende, når disse kvinder får børn.

Husmorlivsformen kan åbne for flere mål. Samværet med familien kan være målet, selve husarbejdet middel, og dermed noget der skal gøres for at være sammen med familien. For andre er husarbejdet et middel, målet ligger udenfor såvel husarbejde som familie. For mange af de omtalte kvinder er familien det centrale. En af disse kvinder måtte sande, at hendes begreber om det gode arbejde ikke lod sig realisere indenfor det første studium, hun havde valgt.

"... men jeg ønsker mig indtil flere børn og så måtte drengene (på studiet) fortælle, at det afskar mig helt klart fra at få et ordentligt job senere hen. Fordi der er ikke noget, der hedder et halvdagsjob som polit. Det er sådan - med mindre man har en fantastisk mand, og kan indgå et fantastisk samarbejde - ellers kunne det dårligt lade sig gøre at have tre eller fire børn .. så det ville være virkelig stressende og så måske ikke så interessant at have børn på de vilkår, vel. Så det var sådan lidt trist at finde ud. (Susanne, tidligere stud.polit.)" (Damsholt og Hansen, 1989: 17)

Denne kvinde er altså gået fra politstudiet til korrespondentstudiet, fordi hun ikke skønnede det muligt inden for polit at få et "ordentligt job", hvilket for hende betyder et deltidsjob, der også er spændende.

Konklusionen er, at de fleste videregående uddannelser ikke passer til disse kvinder, som bærer træk af lønarbejderlivsformen og husmorlivsformen. Flere af dem har overvejet universitetsuddannelse, nogle er startet og er droppet ud igen med forskellige begrundelser. Heraf nogle af frygt for arbejdsløshed da mange universitetsuddannelser ikke fører frem til bestemte jobs, studierne betragtes som for løst strukturerede og fremtiden dermed svær at overskue, og at de typiske jobs bagefter ikke er deltidsjobs.

Konklusionen er også, at man bærer sin livsform med sig ind i uddannelsen. Mennesker kan ikke umiddelbart uddannes ud af eller væk fra deres livsform. I forsøg på implementering af politikker ved holdningsbearbejdning, oplysning og bevidstgørelse m.v. er det centralt at holde sig for øje, om der er noget ved selve politikken, der støder mod livsformsspecifikke fortolkninger og ønsker.

Konklusionen er derimod ikke, at de ovenstående kvinders valg nødvendigvis er betinget af særlige kvindeværdier, eller en særlig og fælles kvindekultur.

Omsorgsarbejde - et fag flere livsformer

En anden analyse tager hul på spørgsmålet, om et traditionelt kvindefag skal analyseres med begreber om en særlig kvindekultur. Wiene og Otto (1989) har studeret livsformer i et fag, der ofte forbindes med kvindekultur, nemlig arbejdet som sundhedsplejerske.

Wiene og Otto vil imødegå, at det udførte arbejde i klienternes hjem er styret af særligt kvindelige normer, (der bygger på erfaringer og værdier fra hjemmet og det nære miljø), kontrasteret af ledelsesarbejdet (i socialforvaltningen) som så skulle være styret af særligt mandlige normer og værdier (der bygger på erfaringer og værdier fra produktion og administration i det offentlige liv).

Argumenterne mod en sådan opsætning er for Wiene og Otto (1989: 45), at en kvindekultur kræver en fællesnævner, en fælles kultur. En sådan argumenteres igennem ved at henvise til, at samme vilkår og erfaringer skaber fælles kultur. Wiene og Otto går ud fra et andet idégrundlag, nemlig at værdier og erfaringer er bestemt af den praksis, der producerer dem. I stedet for at tænke arbejdet kønsspecifikt udfyldt indfører de livsformspecifikke arbejdsbegreber som analyseredskab. Dermed vises, at det lader sig gøre at realisere forskellige livsformer i samme fag.

At realisere den selverhvervende livsform fordrer, at man selv skal kunne tage/have ansvar for arbejdet. At leve denne livsform fordrer desuden, at kunne betragte arbejdet som en virksomhed. Det skal være muligt at være personligt involveret og at betragte hverdagen som et udifferentieret hele, så der ikke er nogen fast arbejdstid, som forhindrer, at virksomheden fungerer.

Lønarbejderlivsformen fordrer, at arbejdet skal kunne betragtes som et middel og fritiden som et mål. Arbejdet og fritiden skal kunne holdes adskilt. Dette indebærer blandt andet, at arbejdet skal kunne glemmes i fritiden. Det indebærer ikke, at arbejdet ikke betyder noget for den enkelte (som det fremgik af det tidligere eksempel, kan der være krav om, at det skal være spændende og indholdsrigt). I lønarbejderlivsformen kan man udmærket være såvel dygtig til sit arbejde som interesseret i det.

Disse kort skitserede forskellige krav til hverdagen kan realiseres i sundhedsplejerskens arbejde, men ikke uden kontroverser mellem de forskellige livsformer.

Arbejdet som sundhedsplejerske er fastlagt efter lønarbejdets vilkår. Dvs., at der er fastlagt en arbejdstid til tarifløn. Samtidig har hver sundhedsplejerske sit eget distrikt, som han eller hun selv er ansvarlig for. Den enkelte har mulighed for at lægge mere arbejde i det end det mindstemål, den fastlagte arbejdstid opererer med, hvilket ikke er muligt med industriarbejde, hvor arbejdet må indstilles, når næste hold kommer. Det samme arbejde kan med andre ord realiseres forskelligt, og det viser sig, hvorledes begreber som frihed, arbejde, fritid og familie indtolkes forskelligt afhængig af hvilken praksis, det har plads i.

En sundhedsplejerske, hvis hverdagsliv er struktureret som en selverhvervendes praksis, oplyser at familien er involveret i hendes arbejde. Mødrene ringer hjem til hende om aftenen, hun giver ikke udtryk for nogen distance og hun kommer tit sent hjem (hun formulerer det således, at hun prøver at tage problemerne i opløbet). Mange kolleger forstår ikke, at hun kan nå det, men som hun oplyser, ser de ikke, at "jeg suser afsted eller først kommer hjem klokken halv-syv om aftenen, eller hvad det nu kan være, for ligesom at tage mig af familierne". Og hun betegner selv det at kunne tilrettelægge dagen som en "frihed". "Det er selvstændigt arbejde at køre som sundhedsplejerske i

modsatning til hospitalsmiljøet. Det er frit, og det kan jeg også godt lide. Man tilrettelægger selv sin dag." Hun har skiftet distrikt (arbejde), så det ligger tættest muligt på hendes bopæl.

En anden sundhedsplejerske, hvis hverdag er struktureret som lønarbejder praksis oplyser, at hun ikke ved, om familien ved noget om hendes arbejde. Hun taler ikke om det hjemme "jeg har ikke specielt lyst til at tale med ham (manden) om det.". Og hun giver udtryk for, at "arbejde, det er arbejde, og privatliv er privatliv". "Jeg slæber heller ikke så meget af mit privatliv med på arbejde". Hun bor uden for sit distrikt, da hun helst ikke vil møde mødrene i sin fritid, for så ser det ud 'som om man er på arbejde". Hun "tænker så lidt på det som muligt, men der vil altid være familier, som man ikke kan slå helt ud af hovedet". Derfor vil hun helst ikke have "problemfamilier".

Hvor den ene forsøger at minimere afstanden til sit arbejde, søger den anden at opretholde afstanden. Samtidig får arbejdet en forskellig plads i familien. Den ene inddrager familien og (set med lønarbejderbriller) fritiden i sit arbejde ved blandt andet at lade mødrene ringe til sig hjemme og ved at arbejde ud over den fastsatte arbejdstid. Den anden taler ikke om arbejdet hjemme, taler ikke om hjemmet på arbejde, og ønsker på ingen måde at se mødrene i sin fritid.

Tilbage til udgangspunktet. Forskellige perspektiver på det gode liv og diverse politikker viser sig her blandt andet som en konflikt på spørgsmålet om nedsat arbejdstid. Fagforeningen kæmper for nedsat arbejdstid og højere løn. De sundhedsplejersker, som arbejder ud fra en dagsværksideologi, den selverhvervende livsforms, føler sig ikke på linje med fagforeningen i spørgsmålet om nedsat arbejdstid.

Hvis man arbejder, til man er færdig, er kravet i bedste fald meningsløst. Hvis nedsat arbejdstid realiseres, så det blokerer for denne livsform, kan kravet i værste fald blive betragtet som en trussel mod livsformen, og kan dermed bringe dem i opposition til fagforeningen.

Omvendt er dette krav særdeles meningsfyldt for den sundhedsplejerske, der realiserer det gode liv i fritiden, og kæmper for at holde arbejde og fritid adskilt. Selv om arbejdet er tilrettelagt på lønarbejdets vilkår (dvs. med tarifløn og faste arbejdstider) kan det være uhyre konfliktfyldt at realisere lønarbejderlivsformen som sundhedsplejerske, fordi arbejdets omdrejningspunkt er menneskeskæbner. Man kan ikke regne med, at der sker noget i en sag, når man har fri.

For bærere af den karrierebundne livsform vil det centrale krav til arbejdet være udfordringer, udvikling og fornyelse i form af større viden. De problemfamilier, som kunne ødelægge lønarbejderlivsformens mulighed for at adskille arbejde og fritid ved at trænge sig på (såvel konkret som i erindringen) efter arbejde, kan være en udfordring for den karrierebundne. Arbejdet kræver et tværfagligt samarbejde med faggrupper, hvis viden man dermed kan tilegne sig. Endvidere kan man også videreudanne sig og opnå større indflydelse. Wiene og Otto (1989: 52) fremhæver, at "Nogle sundhedsplejersker har et engagement i fagets prestige og i dem selv som repræsentanter for dette. De ønsker desuden at udvide sundhedsplejens kompetanceområde og hæve fagets teoretiske niveau".

En af de karrierebundne informanter udtaler i den forbindelse: "På længere sigt mener jeg, at sygepleje på højere uddannelsesniveau på lige fod med andre videnskabelige områder hører hjemme på universitetet - altså for den del, der handler om produktion af videnskab, teoretisk såvel som empirisk forskningsarbejde" (Anne, 36 år)(Otto og Wiene, 1989: 52).

De karrierebundne er med til at tegne faget udadtil, og det er ifølge Wiene og Otto de karrierebundne, som har udvidet området til at omhandle familien i lokalsamfundet og ikke blot barnet. De karrierebundne opfatter frihed på en anden måde end de selverhvervende. De selverhvervende tænker på muligheden for at opbygge deres distrikt, deres virksomhed og selv bestemme og komme problemerne i forkøbet; de karrierebundne opfatter frihed som muligheden for at prioritere udfordringer, at overskride faggrænser og finde nye veje til problemløsning. I lønarbejderlivsformen indebærer friheden at kunne tilpasse arbejdstiden til deres fritid og familieliv.

Konklusionen er, at der ligger en latent konflikt i faggruppen, idet de forskellige livsformer definerer begreberne forskelligt. De ønsker ikke faget udviklet i samme retning, selv om det ud fra en overfladisk betragtning kan se sådan ud, når de bruger de samme ord. I diskussionen om decentralisering og brugerindflydelse mener Wiene og Otto (1989), at noget sådant må ske på bekostning af sundhedsplejersker med den selverhvervende livsform.

At flytte behandlingen ud i lokalsamfundet vil indebære et samarbejde mellem forskellige behandlergrupper, og et tværfagligt samarbejde *kan* blive betragtet som en trussel i form af indblanding i deres måde at arbejde på. For de karrierebundne kan der være frygt for, at faget bliver opslugt, men samtidig ser de det nye som en udfordring i form af muligheder for initiativer.

Truslen mod lønarbejderlivsformen ligger ikke i decentraliseringen som sådan, men primært i et eventuelt krav om, at de skal involvere sig i det lokale miljø på forskellige leder og kanter. Det kan true muligheden for at opretholde et skel mellem arbejdet og det, som ligger udenfor, fritiden "det gode liv".

Med disse eksempler er det vist, at livsformskontraster kan bruges til at pege på forskellige problemer for tilrettelæggelse af politik og planlægning på forskellige niveauer. Det åbner for et utal af vinkler.

I det første eksempel var det centralt, at en bestemt uddannelse rekruterede kvinder, som ønskede deltidsjob. Dette fremkom ved de samtidige krav om spændende arbejde og mulighed for fritid, kvinderne stillede. De kunne analyseres med begreber fra lønarbejderlivsformen og husmorlivsformen. De lod sig ikke umiddelbart uddanne ud af deres livsform, uanset en bevidst uddannelsespolitik med henblik på at få kvinder ind i mandefag. Hvad en blokering for muligheden for at realisere deres livsform ville medføre, kan jeg ikke svare på. Men eksemplet kan sammen med det følgende eksempel vise, at man ikke nødvendigvis skal lave en særlig kvindeuddannelsespolitik, da forskellige kvinder stiller forskellige (livsformsspecifikke) krav til uddannelse og erhverv. I stedet må man se på, hvad disse livsformsspecifikke krav indebærer.

I det andet eksempel var det ikke en særlig kvindekultur, eller nogle særligt kvindelige værdier, der stødte sammen med mandeværdier, men forskellige

livsformer, som stiller forskellige krav til arbejdet (ingen af de interviewede kvinder havde kvindespecifikke livsformer) (Wiene og Otto, 1989). Dette kunne tyde på et konfliktfelt internt i forhold til fagforeningen, og eksternt i forhold til en bestemt udformet sundhedspolitik. Realisering af nogle generelle sundhedspolitiske idealer kunne komme i vejen for nogle af disse livsformer.

Samtidig med at samme arbejdsvilkår kunne tolkes og bruges forskelligt, viste det sig også, at der ingen direkte forbindelse er mellem erhvervsposition og arbejdsbegreber. Analysen åbner dermed for at se forskellige hverdagsstruktureringer i samme fag. Lønarbejderlivsformen, som er teoretisk konstrueret på baggrund af kapitalistisk produktionsmåde, lader sig realisere i statsligt og kommunalt regi sammen med karrierelivsformen og den selverhvervendes livsform, som er konstrueret på baggrund af enkel vareproduktionsmåde. Lønarbejderlivsform og industriarbejde er ikke nødvendigvis sammenhængende, ligesom selverhvervende livsform og landbrug ikke nødvendigvis er det.

Det er dermed muligt at overføre principperne i analysen på forskellige faggrupper, fordi livsformsbegreberne ikke er bundet til ydre karakteristika. Endvidere vises, at man ikke i livsformsanalysen kalkulerer med, at holdninger og værdier (ideologien) følger ansættelsesforholdet, eller at erhvervsmæssig placering producerer værdier.

Livsformer og politiske reformer - Det Glemte Folk

Det Glemte Folk fra 1983, hvor Thomas Højrup introducerede analysemetoden, eksemplificerer relevansen for politisk planlægning.

En del af studiet redegør for den nye fiskerilovs betydning som indgreb mod befolkningens levevilkår. Blandt andet indførtes forbud mod bierhvervsfiskeri, afgifter på det såkaldte fritidsfiskeri og redskabskvoter.

Højrup viste, hvorledes dette indgreb hvilede på en livsformsspecifik opfattelse af fjordbruget. Indgrebet var tænkt ud fra en lønarbejder- eller karrierelivsforms synsvinkel. Der er her et skel mellem arbejde og fritid, dvs. et hovederhverv og andre aktiviteter kan betragtes som enten fritidsbeskæftigelse eller afkobling.

Sådan så verden ikke ud fra fjordbrugernes synsvinkel. De indførte bestemmelser var et direkte angreb på fjordbrugernes eksistensbetingelser. Fiskeri var ikke fritidsbeskæftigelse, og selv om de i perioder måtte ernære sig ved lønarbejde, var de stadig fjordfiskere.

I analysen viste Højrup, hvordan loven var tilrettelagt, så den kriminaliserede fjordbrugerne i deres næringsudøvelse. Endvidere viste hvorledes loven (nødvendigvis) systematisk blev omgået med initiativrige påfund. En anden del af denne studie vil forklare, at det var i lyset af sådanne livsformsspecifikke politikker, planlægning og tiltag, at Fremskridtbevægelsen fik vind i sejlene, idet de ved flere lejligheder forstod at tale denne befolkningsgruppes sag.

Det gode liv på en skala fra 1-10

Det Glemte Folk var også en kritik af den etablerede socialforskning. Kritikken gjaldt socialforskningens opstilling af generelle velfærdsparemetre til afdæk-

ning af det gode liv/befolkningens velfærd. Dette nok især, fordi der i denne forsknings koncept for det gode liv/befolkningens velfærd, ligger en tendens til at videnskabeliggøre en bestemt (fremherskende) opfattelse af samfundet som kulturelt homogent, og også - som Morten Reffnsøe (1993) bemærker - for en bestemt forvaltningsrationalitet under overskriften "velfærdsstaten".

Kritikken var imidlertid kompromiløs: Enten socialforskning (efter velfærdsparametre) eller livsformsanalyse. Socialforskere, der foretog velfærdsundersøgelser, troede dog ikke på at kunne universalisere det gode liv. Som det hed i en af arbejdstitlerne for den levevilkårsforskning: Hvordan måler vi det umålelige? (Hansen, 1973). I stedet var der nærmere tale om en måling af tilstedeværelse eller fravær af bestemte på forhånd definerede goder.

Det mono-kulturelle samfund og dets relikter

Også teoretikere med afsæt i forskellige former for klasseanalyse blev voldsomt kritiserede. For det første arbejdede også de - ifølge Højrup - med forestillingen om en universel norm, negativt bestemt ved det monokulturelle borgerlige kapitalistiske samfund og lønarbejdet. Resultatet var, at hele den del af befolkningen, hvis arbejdsliv og næringsvej var bestemt af enkel vareproduktion - de selverhvervende, bønder, fiskere og andre - betragtedes som "levn", og derfor dybest set ikke værd at beskæftige sig med (måske for andre end etnologer).

For det andet arbejdede de fleste klasseteoretikere ifølge Højrup med et klassifikatorisk klassebegreb, og dette havde reduceret klasseanalysen til en klassifikatorisk mængdelære. I stedet ville han omarbejde klassebegrebet og anvende det kombineret med etnologisk feltarbejde for at forstå forskellige former for hverdagsliv (Højrup, 1993).

For det tredje kritiseredes disse klasseanalyser for at være evolutionistiske med klassekampen som drivkraft. De havde udpeget arbejderklassen til gennem klassekampen at omkalfatre samfundet, og de måtte ty til ad hoc forklaringer (for eksempel falsk bevidsthed) for at redegøre for, hvorfor forandringen udeblev. For det første var lønarbejdere - ifølge Højrup - ikke indstillet på at udskifte deres livsform. I stedet arbejdede lønarbejdernes organisationer for at forbedre forholdene for lønarbejderlivsformen, og ikke for noget fælles bedste. Endvidere var der ingen umiddelbar overensstemmelse mellem folks erhvervs-mæssige placering og deres bevidsthed. Det kunne sagtens lade sig gøre at realisere andre livsformer end "den klassiske lønarbejders" inden for lønarbejdet i dets rent empiriske udformning. Fjordbrugeren, der i perioder tog lønarbejde for at opretholde sin eksistens som fjordbruger, var et godt eksempel.

Teoretisk problematik

Højrops arbejde ligger rent vidensteoretisk indenfor den struktur-dialektiske Københavnerskole. Denne har trukket kraftigt på den franske strukturalisme - oprindeligt på Althusser (1968), og dennes lærer G. Bachelard (Althusser og Balibar, 1970), samt på den danske sprogforsker Hjelmslev (1976). Endvidere er der især i praksisbegrebet hentet betydeligt fra Hegels logik.

Baggrunden er Althussers empirismekritik (Hindess, 1977; Hindess og Hirst, 1977), der stiller spørgsmålet om, hvorledes videnskaberne bestemmer et teoretisk produkt som erkendelse, og hvorledes man tænkes at nå denne erkendelse (Althusser, 1968; Althusser og Balibar, 1970; Elvang, 1975; Højrup, 1993).

Althusser kritiserer, hvad han kalder *empirisme*: Et på forhånd givet subjekt observerer et på forhånd givet objekt eller fænomen. Objektet tænkes spaltet i to former for virkelighed. Den ene er en kerne, som er objektets eller fænomenets væsen. Den anden, som ligger uden om kernen, er noget forskeren skal trænge igennem for at komme ind til kernen. Både kernen, og det som ligger omkring den, opfattes som noget ydre i forhold til subjektet. For subjektet/forskeren handler det om at komme i besiddelse af denne kerne, og denne besiddelse betegnes erkendelse. Afgørelsen af, om det så er erkendelse, forskeren er kommet i besiddelse af, træffes med henvisning til objektet, idet man "vender tilbage til virkeligheden for at se om teorien fungerer..." (Elvang, 1975: 58)

Konsekvenser af denne opfattelse er blandt andet, at den videnskabelige opdagelse er knyttet snævert til enkeltstående subjekter/forskere. Lykkes det forskeren at komme i besiddelse af objektets væsen, skyldes det god abstraktion, og lykkes det omvendt ikke, skyldes det dårlig abstraktion. En anden konsekvens er, at videnskaben må opfattes som en stadig fremadskridende kontinuert proces, hvor stadig større dele af objektet synliggøres. Også dette står i modstrid med den strukturelle videnskabsopfattelse, hvor videnskaber betragtes som konstituerede i epistemologiske brud, altså et diskontinuert syn på videnskabshistorie.

Ovenstående kort skitserede videnskabsopfattelse ses af Althusser som en sammenblanding af virkelighed og tænkning. Dette beror på at "erkendelsesobjektet i denne opfattelse ses som en virkelig del af det virkelige objekt" eller "erkendelsen ses indeholdt i sit udgangspunkt" (Elvang, 1975).

I *den strukturalistiske videnskabsopfattelse* foreslåes erkendelsesprocessen forstået som en teoretisk praksis, en transformationsproces, hvor råmateriale forvandles til et produkt gennem et bestemt menneskeligt arbejde og ved brug af bestemte produktionsredskaber. Dette råmateriale består altid af eksisterende begreber eller forestillinger. Dette foregår som en transformationsproces, hvor mennesker og redskaber arbejder forbundet i en bestemt social struktur. Den teoretiske praksis forvandler ved hjælp af sine redskaber (en videnskabelig teori) sit råmateriale (eksisterende begreber eller forestillinger) til erkendelse (Elvang, 1975: 64). En konsekvens heraf er, at der inden for denne opfattelse ikke tales om det givne eller facts.

Erkendelsesprocessen er en proces, hvor der sker en bearbejdning af forestillinger. Denne bearbejdning er bundet op i en teoretisk praksis, som er indskrevet i en social struktur. Denne struktur sætter bestemte grænser for denne praksis afhængig af, hvorledes den er sammenføjet med andre praksisniveauer (politisk/juridiske samt økonomiske niveauer) i den sociale struktur.

Der kan ikke opstilles præcise kriterier for, om teorien er sand eller falsk. I det omfang man er henvist til at afprøve teoriens sandhedsværdi ved at prøve den af på virkeligheden, vil problemet være, at forestillingen om det sande

fænomen er bestemt som værende ideologisk som udgangspunkt. Ved at afprøve en ideologisk forestilling eller teori på virkeligheden vil man finde ud af, om der er overensstemmelse mellem de ideologiske fænomener, teorien redegør for, og den måde teorien har forsøgt at redegøre for dem. "Verifikationsprocedurerne bliver en metode, hvor ideologien genkender sig selv" (Elvang, 1975: 75).

Sammenfattende ser den strukturalistiske vidensopfattelse to vidensforståelser. Den ene skelner mellem begreb og objekt. Den anden arbejder med forskellige former for begreber. Højrup skriver sig ind i sidstnævnte. Teorien specificerer forskellige former for begreber i et hierarkisk system, en rodstruktur, hvor der startes med de almene begreber (et indgangsbegreb), som specificeres ud i mere specifikke begreber. Dette system af begreber betegnes en teoretisk problematik.¹

Livsformsbegreberne er specificerede som en del af en sådan teoretisk problematik, og det er på denne baggrund, at det er særdeles uhensigtsmæssigt at forveksle livsformer og mennesker. Livsformsbegreberne refererer ikke til mennesker, men begreber om menneskers hverdagsstrukturering. De er ikke idealtyper, hvis man hermed tænker på sammensætninger af udvalgte empiriske træk, men holder man sig for øje, at de er udledte af produktionsmådernes relationsbegreber, og dermed teoretiske udlæsninger samtidig med, at det empiriske materiale fra feltarbejdet har vejledt konstruktionerne, kan man for min skyld godt kalde dem idealtyper.

Samfundsanalyse og kulturanalyse - livsformernes samfundsteoretiske vilkår

I det følgende skitseres den samfundsanalyse, som livsformsbegrebet henter sin teoretiske forudsætninger i.

Livsformsbegrebernes samfundsteoretiske vilkår er en strukturalistisk variant af den historiske materialisme, hvor produktionsmådebegrebet er indgangsbegreb til analysen. Produktionsmåderne tænkes som forskellige former for sociale relationer, som muliggør forskellige ideologibærende former for praksis som varige eksistensmåder.

Tilgangen har en betydelig Althusser inspiration (Althusser og Balibar, 1970; Althusser, 1968), men produktionsmådebegreberne er senest bearbejdede af Hindess og Hirst (1979). Også i det miljø, hvor livsformsanalysen er udviklet, er der, udover Thomas Højrup's eget bidrag, et væsentligt teoretiske bidrag til denne tilgang (Bernild og Jensen, 1978).

Objektet for analysen er samfundsformationen, som kan udspecificeres i forskellige retninger. Samfundsformationen tænkes at indebære en sammenføjning af mindst to produktionsmåder. Produktionsmådebegrebet refererer til udspaltning af merværdi, og den måde denne udspaltning foregår på. Merværdi er her et alment begreb, som ikke begrænses til kapitalistisk produktionsmåde. Det refererer til en del af færdigproduktet, som ligger ud over det, som skal til for at reproducere de umiddelbare producenter og produktionsmidlerne samtidig med det, som eventuelt tilegnes af en ikke producent.

Produktionsmådebegrebet spaltes i en nærmere forbundet kombination af produktionsforholdets struktur og arbejdsprocessens struktur, struktureret ved produktionsforholdets dominans.

Livsformanalysen betjener sig af begreber fra to *produktionsmåder*. I den ene fordeles hele færdigproduktet mellem de umiddelbare producenter selv. Dette forudsætter en arbejdsproces, hvori de selv etablerer det nødvendige samarbejde og besidder og tilfører produktionen den nødvendige arbejdsgenstand og arbejdsmiddel. En variant af denne kombination er den enkle vareproduktionsmåde.

I den anden anvendte kombination fordeles hele produktet ud til ikke-producenter. Dette forudsætter en arbejdsproces, hvori disse ikke-producenter besidder og/eller tilfører arbejdsprocessen arbejdsgenstand, arbejdsmiddel og arbejdskraft. En variant af denne kombination er den kapitalistiske produktionsmåde.

De to produktionsmåder tænkes at sameksistere i samfundsformationen i et hierarkisk system med den kapitalistiske produktionsmådes dominans. Samfundsformationen tænkes at indeholde et økonomisk, politisk-juridisk, og et ideologisk niveau. Det følger af de mulige sammenføjninger, at der er tale om netop disse tre niveauer. Produktionsmåderne tænkes som selvstændige økonomiske strukturer, som hver især stiller bestemt krav til samfundsformationen for at kunne fungerer.

Det er sammenføjningen og udspecificeringen af disse to produktionsmåder, som udgør det teoretiske grundlag for samfundsanalysen, og i *Det Glemte Folk* følger Højrup produktionsmådernes forudsætninger bagud for at finde frem til, hvilke (forskellige) krav de stiller. Analysen af fjordbruget på Sallingegnen er et godt eksempel på, hvorledes en sådan specifikation foregår.

Ud over at levere begreber til samfundsanalysen udgør produktionsmådebegrebernes specifikation samtidig - som berørt - grundlaget for livsformsbegreberne. I forhold til de konkret udspecificerede produktionsmåder konstrueres livsformsbegreberne som logisk mulige praksisformer med hvert sit begrebslogiske univers, sin ideologi.

Livsformsbegreber - kulturanalysen

Ideen med livsformsbegreberne er at specificere dem, så de udgør selvstændige semantiske strukturer, således at de forskellige begreber, der tages i anvendelse, betyder noget specifikt afhængig af, hvilken livsform der er tale om. Dette indebærer et krav om, at de forskellige ideologiske termer eller generelle begreber fra hverdagen gives et kulturbestemt indhold. De skal derfor fyldes med et indhold, der er specifikt for den praksis de - i første afsæt rent teoretisk - tænkes at være indlejret i. Derved bliver det muligt at se dem som forskellige, og ikke reducere dem til varianter af et bestemt værdisæt.

Den teoretiske problematik, som livsformsanalysen udgør, er udledt af en begrebsstruktur (rodstruktur), hvor begreberne indbyrdes står i et logisk nødvendigt forhold til hinanden. Men livsformerne er også specificerede med inspiration fra det hegelianske praksisbegreb. Heri ligger en kritik af, hvad

Højrup betegner som "den klassiske hindring for kulturbegrebet" (1993: 26), det vil sige den transitivitet, som er indebåret i såvel kausale som teleologiske teorier. Kausale teorier siger noget om årsager til dette eller hint fænomen, og bag disse årsager ligger der altid andre årsager. Det samme for teleologiske forklaringer, idet der bag ethvert ønske, enhver norm eller værdi, ligger andre og nye i en uendelig række.

Alternativt skal kulturbegrebet og hverdagslivets organisering kunne tænkes på den ene side teleologisk og dermed i mål-middel termer, på den anden side kausalt og dermed i årsager og virkninger på en måde, som forbinder disse to sider af hverdagslivet med nødvendighed. Det er denne sammenføjning af teleologi og kausalitet, mål og midler, årsager og virkninger, der er omdrejningspunktet i praksisbegrebet hos Hegel. Mål-middel siden kan også tænkes som subjektsiden, årsag-virkning siden kan tænkes som objektsiden.

Subjektet skal kunne tænke sin omverden kausalt for at kunne iværksætte bestemte midler med bestemte mål for øje (handle), men subjektets mål skal ikke være vilkårlige. Subjektets prædikater (mål/ideologi) er indebåret i dets sammenføjning med objektet. Og dermed er livsformens mål indebåret i livsformens midler. Det er på denne måde, der tænkes, når der tale om livsformens mål og midler.

Konkret betyder det, at livsformsbegrebernes midler er fastlagte af produktionsmådens relationsbegreber, og dermed også livsformsbegrebernes mål. Ved at se på middelsiden forsøger man at konstruere målene, så de er bundne til midlerne. Derved konstrueres livsformernes begrebsunivers. Der er derfor i denne teoretiske konstruktion en direkte forbindelse mellem livsform og eksistensbetingelser. I forlængelse af ovenstående præsenteres tre livsformer:

En, hvor arbejdet er middel og fritiden mål. Dette er *lønarbejderlivsformens* praksisbegreb. En, hvor arbejdet er mål, fritiden middel. Dette er *karrierelivsformens* praksisbegreb. En hvor arbejde og fritid smelter sammen i en helhed, dagsværket. Dette er den *selverhvervendes* praksisbegreb.

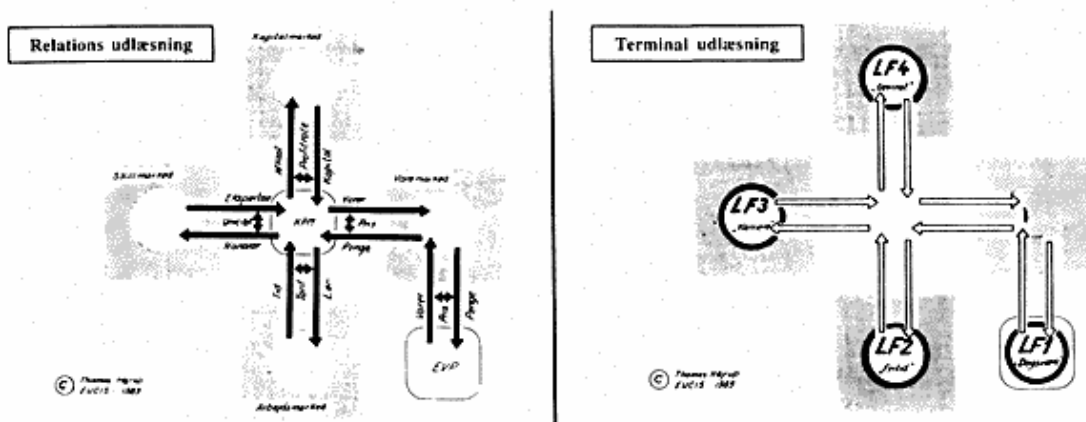
Karrierelivsformen er at betragte som en livsform, der er indskrevet i enkeltvirksomheders krav om erhvervelse af individuel profit. Karrierelivsformen tilgodeser dette krav ved at levere "unicitet" til virksomheden eller "a point of difference". Nemlig præcis det, som bringer virksomheden et skridt foran andre virksomheder i konkurrencen. Denne unicitet stiller krav om vedvarende fornyelse, bestemt af "midlertidighedens paradoks" - det forhold at "produktet" i denne livsform taber sin unicitet i det øjeblik, ideen lanceres. Det ligger heri, at denne livsform konstant må forbedre sine arbejdsbetingelser for at kunne levere den fornyelse, virksomhederne er afhængige af.

Fra et omfattende interviewmateriale (Hansen, 1991) fremgår det, hvorledes livsmønsteret for disse karrierepersoner er struktureret, og dette materiale viser begrebets anvendelighed. Der aflives blandt andet en lang række myter om karriereliv. Selv om lønnen ikke er betydningsløs her, er den underordnet, og arbejdsbetingelser og udviklingsmuligheder sættes væsentligt højere. Kun der, hvor en for lav løn kunne indikere, at personen ikke er leveringsdygtig, bliver lønnen et problem.

Lønarbejderlivsformens betingelser er salg af tid. Dette salg af tid er midlet i denne livsforms begreb - uanset arbejdets indhold. Det indgår som grundlag for løn, der beregnes på tid. Det er arbejdsgiverens ansvar inden for den købte tid at igangsætte arbejdskraften og udnytte den optimalt. Muligheden for indflydelse ligger i monopolisering af salg af denne tid via fagforeninger.

Virksomhedsøkonomi og livsformens økonomi er skarpt adskilte (i modsætning til enkel vareproduktion), så der ligger ikke heri noget incitament til at slække på lønkravet. Falder virksomhedens indtjening over længere tid, sættes den indkøbte arbejdskraft fra bestillingen. Der er i denne livsform indtænkt et skarpt skel mellem arbejde og fritid, hvor arbejdet er middel, fritiden mål.

Den selverhvervendes livsform analyseres bedst med dagsværksbegrebet. Der tænkes ikke et skel mellem arbejde og fritid, idet disse begreber flyder sammen i et virke, et dagsværk. De mulighedsbetingelser, som enkel vareproduktion sætter, stiller nogle krav til ideologiske sociale relationer. Den selverhvervende livsform strukturerer arbejdsprocessen og tilføjer den det, som er nødvendigt for dens opretholdelse. Der er tale om en praksis, som ser ganske anderledes ud end lønarbejderens. Hvor lønarbejderes praksis primært er struktureret af økonomiske sociale relationer, er det de ideologiske sociale relationer, som er primære i den selverhvervende praksis. Disse kan realiseres ved særlige familieband og kollektiver.

Figuren illustrerer udlæsningen af livsformsbegreberne fra produktionsmådens relationer (relations udlæsning) som terminaler for disse relationer (terminal udlæsning).

De forskellige livsformer åbner for muligheden for at tænke nogle forskellige familiebegreber. Især Christensen (1987) har arbejdet med disse i sine studier af kvindeliv. De tidligere nævnte livsformer er ikke tænkt kønsspecifikt, men Christensen har påpeget, at de ofte er mere anvendelige på mænds end på kvinders liv. Hun har derfor arbejdet med at specificere nogle særlige livsformsbegreber i forlængelse af de allerede eksisterende livsformer. Hun arbejder eksempelvis med husmorlivsformen og baglandskvindens livsform.

Hendes grundidé er den at anvende det skel mellem arbejde og fritid, der findes i to af livsformerne (lønarbejderlivsform og karrierelivsform). I forlæn-

gelse af fritidsbegrebet indfører Christensen (1987) nogle særlige former for praksis, som kvindelivsformerne udfylder. Den selverhvervendes livsform åbner ikke for at tænke et familiebegreb, der er adskilt fra arbejdet.

Empiriske realiseringer

Livsformsbegreberne passer som hånd i handske til produktionsmådens relationsbegreber, jf. figuren. I studiet af menneskers liv forsvinder harmonien mellem eksistensbetingelser og ideologi imidlertid (se de indledende eksempler). I analysen af menneskers liv anvendes ofte flere livsformsbegreber. Som nævnt under afsnittet om den teoretiske problematik hævdes det ikke inden for denne analysemåde, at der er overensstemmelse mellem begreb og virkelighed. Når det derfor kommer til empiriske realiseringer, ser verden anderledes ud.

Dette indebærer, at mennesker, uanset deres midler, eksempelvis uanset erhvervsmæssig placering, ikke kan "livsformsplaceres" på erhvervsmæssigt grundlag alene. En person kan have lønarbejde og alligevel med rette analyseres med begreber fra den selverhvervende livsform eller for den sags skyld den karrierebundnes. Den begrebslige harmoni, der før var mellem eksistensbetingelser og livsform, kan ikke drages ind i analysen af befolkningens forskellige former for praksis. Det er faktisk præcis det, der gør, at analysemåden kan afdække nye afspekter af forhold, man ellers tog for givne.

Man kan heller ikke - ud fra personers erhvervsmæssige placering - slutte sig til et begrebsunivers, en bestemt ideologi. Den - i indledningen - nævnte fjordfisker bliver ikke lønarbejder af at være ansat i lønarbejdsforhold. Han kan fortsat analyseres med begreber fra den selverhvervende livsform. I stedet bliver det centralt at se på, hvad lønarbejdet i det konkrete tilfælde er et middel til, og hvorledes det er vævet sammen med personens praksis.

Ser man på livsformerne som forskellige former for praksis, kan man som vist indledningsvis se dem realiserede i vidt forskellige jobs. Det samme job kan tilgodese forskellige krav fra forskellige livsformer. Det er ikke den erhvervsmæssige placeringen, der producerer værdier.

Udvalgte kritiktemaer

Kulturbegrebet i den strukturelle livsformsanalyse er struktureret som et arbejdsbegreb, og afdækningen af hverdagslivets strukturering tager afsæt i dette begreb. Hermed analyseres forskellige befolkningsgruppers hverdagsstrukturering i relation til arbejde, fritid og familieliv, og analysen henter betydelig inspiration fra etnologisk feltarbejde ved deltagerobservation. Dette materiale bruges til at uddybe livsformsbegrebernes begrebsunivers/ideologi.

En anden mulig måde at arbejde med livsformsbegreber på, er de kvalitative interviews, strukturerede under hensyntagen til de udviklede praksisbegreber. Der findes analyser, hvor kvalitative interviews har været anvendt, og hvor det har rejst en del problemer². Problemer med håndtering af livsformsbegrebet er også båret ind i kvantificering af begrebet, idet livsformsbegrebet har været forsøgt operationaliseret med henblik på kvantitative analyser.³ Andre igen har fravalgt anvendelse af livsformskonceptet mere eller mindre begrundet.

Livsformsanalysens hævde af kulturel blindhed er problematisk. I en teorype som den skitserede lægges der afstand til at inddrage individer og/eller aktører i teorien, som herefter tillægges egenskaber. De subjekter, der optræder i teorien er (skal optimalt være) strukturelt bestemte, for at afværge en indsmulning af en antropologi (her i negativ betydning som et ikke nærmere reflekteret menneskesyn). Det forekommer mig imidlertid, at Højrup selv bryder med teorien (implicit) når han hævder, at kulturel blindhed er et træk ved vores bevidsthed. Hvad mener han med det?

Da denne blindhed er en begrebslig konstruktion, kan den følgelig ikke tages til indtægt for at eksistere i nogen virkelighed. Livsformsbegreberne er jo konstruerede, så deres ideologi er konsistent. At udstrække denne konsistens til menneskelige individer, ligner en "ontologisering" (i betydningen et eksistenspostulat), hvor livsformsbegreberne forveksles med menneskelige individer, hvilket Højrup ellers i sit teoretiske udgangspunkt forsøger at afværge.

Når Højrup hævder, at blindhed for kulturelle kontraster er et træk ved vores bevidsthed sammenblender han så sine (teoretiske) hverdagslivsbegreber med menneskelige individer? Tilsyneladende. Det kommer an på, hvad han mener med "bevidsthed". Ud fra mit kendskab til livsformsanalyse mener jeg ikke, at Højrup betragter det som en egenskab ved individer, at de er kulturelt blinde. Så skulle han svare på, om et sådant træk kan overskrides - eller i det mindste momentvis overvindes, og det ligger jo i hele hans "projekt", at det tror han på.

Det ligger implicit i livsformsbegrebet, at den omtalte bevidsthed er noget, som kommer i stand gennem praksis. Hvordan må vi - næsten - selv tænke os til. Det er altså praksis, der skaber kulturel blindhed, eller hvad Højrup benævner "arbejdsbegrebs-centrisme". Det er derfor misvisende at kalde det et træk ved vores bevidsthed. Det indhold, der fyldtes i begreber som arbejde, fritid, familie, osv., er bestemt af den praksis disse begreber, er en del af. Vores bevidsthed kommer altså i stand gennem praksis.

Når det hævdes, at vi selv må tænke os til, hvordan bevidsthed via praksis kommer i stand skyldes det, at det kun i nogle få bemærkninger i *Det Glemte Folk* tematiseres. Børn, som vokser op i et bestemt miljø tilegner sig ifølge Højrup (1983) dette miljøes idéunivers gradvist og får forestillinger om "hvordan-man-bærer sig-ad" i alle mulige situationer. Endvidere skriver Højrup "Ideernes væsentligste træk er måske deres internalisering af hvilke forhold i omverdenen, der er givne, uforanderlige og nødvendige betingelser i menneskenes liv og omgivelser" (Højrup, 1983: 31).

Mit hovedsynspunkt er ikke, at der ikke må/bør optræde teorier om individer og/eller aktører i samfundsteorier. Mit synspunkt er, at når der faktisk implicit ligger et socialisationsbegreb, er det en mangel ved livsformsanalysen ikke at forholde sig til det. Hvorfor? For at kunne tale om på hvilke niveauer vi kan komme bagom blindheden. Udelukkende teoretisk eller i praksis. De analyser, jeg har kendskab til, har sandsynliggjort, at vores anvendelse af hverdagsbegreber er informerede af praksis, og det er som nævnt ikke tanken her at modsige dette synspunkt, men at gøre opmærksom på, at den del af livs-

formsanalysen trænger til en uddybning og bearbejdning, så vi ved, på hvilket niveau der kan tales om en arbejdsbegrebscentrisme (kulturblindhed), og hvordan den kommer i stand (eller overskrides/afvikles/ændres).

Dette er især betydningsfuldt, når vi åbner for muligheden for at skifte perspektiv. Hvem skal kunne/kan skifte perspektiv? Politikere, administratorer, befolkning eller alle?

Det er den teoretiske praksis der muliggør, at kulturblindheden overskrides, eller i det mindste momentvist overvindes. Men at kunne skifte perspektiv er ikke det samme som at udskifte praksis. I stedet anvendes muligheden for perspektivskift i den praksis, den præsenteres for. Jeg havde holdt et foredrag om livsformsanalyse for ansatte i en kommunal socialforvaltning. Jeg gjorde mig megen umage med eksempler. Det var vigtigt for mig at fremføre, hvilken mulighed der heri var for at forstå andres opfattelse af det gode liv. Bagefter var der debat. En deltager spurgte: "Hvordan finder man ud af, hvilken livsform folk har?" Halvvejs igang med repetition blev jeg afbrudt. "Jo, men for eksempel i en ansættelsessamtale er der ikke tid til al den teori og feltarbejde og hvad det hedder, så hvad skal man da spørge om for at finde den rigtige livsform?" Jeg spurgte tilbage: "den rigtige livsform?". Vedkommende svarede: "Hvilke livsformer mener du, vi bør ansætte her, hvis.....?".

Jeg var nu klar over, at tilhørerne havde forstået, hvor frugtbart det er at kunne skifte perspektiv. Jeg havde imidlertid overset det ret væsentlige, at de naturligvis ville indskrive analysemåden i deres egen praksis. På hjemvejen kunne jeg så arbejde med spørgsmålet om, hvorvidt det havde været en succes (når nu det vigtige perspektivskift var forstået). Måske var det ikke en succes (Hvem skal kunne skifte perspektiv, og i hvilke former for praksis skal det bruges?)

Samtidig kan man spørge, hvad der egentlig konstituerer og omformer praksis. Ovenfor spurgte jeg, på hvilket niveau der kan tales om kulturblindhed, og hvilke former for praksis, der skaber en sådan blindhed. Tilsyneladende ikke alle. Her vil jeg spørge, hvilke forhold i praksis der skaber en bestemt orientering/ideologi?

Ved analysen på Sallingegnen anvendes neokulturationsbegrebet til at forklare, at når en livsforms "objektive" eksistensbetingelser og vilkår ændres, vil mennesker med en sådan livsform - ifølge Højrup - forsøge at finde de samfundsmæssige nicher, som kan tilgodese, at de stadig kan leve denne livsform.

Selv om livsformer er begreber om hverdagsstrukturering, refererer de også til en bestemt orientering/ideologi, som mennesker vil forsøge at realisere. Det fremgår desværre ikke, hvilke betingelser og præcis hvilke livsvilkår, der kan fremme en forandring af livsformen og dermed af livsformens orientering/ideologi. Hvad er de centrale træk, der fremmer en bestemt orientering. Og hvad mere præcist svækker en bestemt orientering? Vi får at vide, at midlerne/de strukturelle forudsætninger er afgørende. Menneskene er bundne af deres ideologiske forudsætninger (orientering), og denne orientering vil lede dem hen til de midler, der bedst lader denne orientering realisere. Tilsyneladende gemmer den klassiske struktur-aktør problematik sig her, og den forekommer mig ikke overskredet ved neo-kulturationsbegrebet.

Analysemådens begrænsninger

Et spørgsmål der går helt ud over konceptet er, om der findes andre betydningsfulde former for hverdagsstrukturering end dem, der kan udlæses som logiske mulige af produktionsmådernes relationer? Spurgt på en anden måde: Hvorfor skal indgangsbegrebet til analysen af sociale organisationsformer være produktionsmådebegrebet?

Højrup fastholder dette afsæt, idet han hævder, at denne tilgang muliggør en konstruktion af selvreproducerende former for (arbejds-)liv. Der skal - som han skriver - være plads til dem i samfundet (Christensen og Højrup, 1989). Det er et logisk udmærket argument indenfor Højrup's kontekst. Det, som blokerer for studiet af andre sociale organisationsformer (med dette redskab) end de arbejdsbegrebsrelaterede, er netop Højrup's videnskabssyn. Man skal derfor have i betragtning, hvad livsformanalysen er udviklet til at forklare.

Der findes imidlertid mange tilsyneladende stabile sociale organisationsformer, som underbygger bestemte ideologier, uden at man nødvendigvis kan give dem en logisk (i ordets her anvendte betydning) plads i samfundsformationen. Om de kan sættes på begreb som selvreproducerende i den her nævnte betydning, skal jeg lade være usagt, men de er i hvert tilfælde sejlive.

Det livsformsanalytiske miljø leverer faktisk selv et eksempel på andre sociale organisationsformer ved arbejdet med kvindelivsformer. Disse er ikke udlæste af produktionsmådebegreberne, men er konstruerede ved et "kunstgreb". Ved at tage fat i de livsformer, hvor der er et skel mellem arbejde og fritid, betragtes familien som et sted, hvor der (set fra "kvindelivsformens" vinkel) foregår produktion. Derved er det, der foregår i arbejdet reproduktion. På denne baggrund konstrueres mål-middel ombytninger for kvindelivsformer.

De er ikke på nogen måde logisk begrundede (stadig i den her anvendte betydning), men de forekommer da både troværdige og rimeligt stabile. Og er man ikke bekendt med analysemåden rejser denne konstruktion vel ikke andre problemer end dem, der almindeligvis rejses i forbindelse med idealtyper?

Der findes naturligvis et utal af andre eksempler på sociale organisationsformer, som underbygger bestemte ideologier, uden at kunne udlæses af nogen objektiv struktur eller kan relateres til produktionsmåder og arbejdsbegreber, og der er mange ideologier og konfliktlinjer i et samfund, som ikke kan places der.⁴

Ønsker man at studere disse, bør man enten overveje at vælge et andet koncept, eller - om muligt - at supplere livsformsanalysen med andre tilgange. Analysemåden kan efter min opfattelse ikke kritiseres for ikke at kunne anvendes på alt, hvad man måtte finde på at studere.

De fremførte kritikpunkter forringer set fra min synsvinkel ikke livsformsanalysens kvalitet. Inden for sin egen kontekst med afsæt i arbejdsbegreber, fritidsbegreber, familiebegreber finder jeg, at livsformsanalysen giver et endog særdeles godt bud på studiet af forskellige former for praksis og deres (forskelligrettede) krav til samfundet.

Noter

1. Begrebet er lånt hos Jacques Martin "... for at betegne en teoretisk formations særlige egenart og dermed angive stedet, hvor disse særlige kendetegn findes, og fra Gaston Bachelard er lånt begrebet "epistemologisk brud" for at analysere den omvæltning af den teoretiske problematik, der fører til dannelsen af en videnskabelig disciplin" (Althusser, 1968: 27).
2. Eksempler herpå er Duelund og Skot-Hansen (1991) samt Dalsgaard (1988). I sidstnævntes analyse forsøges begrebet anvendt ved analyse af en arbejdsløs befolkningsgruppe. Jeg synes, at forsøget er interessant, men mislykket. Om det ville have været muligt at gennemføre en sådan analyse, står stadig tilbage at afprøve. Den hverdagstrukturering, der følger af arbejdsløshed, stiller analytikeren overfor store problemer med anvendelse af livsformskonceptet, jo mere strukturløs hverdagen forekommer.
3. Dette problem fremstår ved Djurfelt (1989), der var den første (jeg har kendskab til) som forsøgte dette. Dette forsøg er værdifuldt og har kunnet danne grundlag for vigtige diskussioner herom. Senest er operationalisering med henblik på survey forsøgt ved Andersen (1993). I førstnævnte forsøg lykkes det ikke - uagtet forfatterens opfattelse af det modsatte - gundet i sammenkædningen mellem erhvervsmæssig position og ideologi. Sidstnævnte forsøg tager højde for dette problem og fremkommer med et meget interessant resultat. Blandt gruppen af lønmodtagere er der mennesker, der kan analyseres med begreber fra flere livsformer. Den største arbejdsløshedsprocent findes hos personer, som kan analyseres med begrebet lønarbejderlivsform.
4. Hindess (1986) som tidligere har arbejdet med et samfundskoncept som Højrups, har taget afstand fra, at der findes nogen "objektiv" strukturtype som udgangspunkt for analyser af politik og aktører.

Litteratur

- Althusser, Louis og Etienne Balibar (1970). *Att Läsa Kapitalet*, bd. 1 og 2, Stockholm: BOC-serien, Bo Cavefors Bokförlag.
- Althusser, Louis (1968). *For Marx*, Stockholm: BOC-serien, Bo Cavefors Bokförlag.
- Andersen, Bjarne H. (1993). *Kan man spørge mennesker om deres livsform, i survey vel at mærke*, SFI-rapport 93:4, København.
- Bachelard, Gaston (1976). *Nej'ets Filosofi*, København: Stjernebøgernes Kulturbibliotek, Vinten.
- Bernild, Ole og Henrik Jensen (1978). *Den feudale produktionsmådes historie i Danmark ca. 1200 til ca. 1800*, Bd. 1, København: Dansk Universitets presse.
- Christensen, Lone Rahbek (1987). *Hver vore veje*, København: Etnologisk Forum.
- Christensen, Lone Rahbek og Thomas Højrups (1989). "Strukturel Livsformsanalyse", *NordNytt*, no. 39, pp. 53-91.
- Dalsgaard, Birthe (1988). "Livsformer og enlige mødre på langvarig bistandshjælp", pp. 151-171 i Mogens Holm (red.) *Det splittede samfund*, København: Samfundslitteratur.
- Damsholt, Tine og Kirsten Monrad Hansen (1989). "Mit liv er det, der er ved siden af jobbet", pp. 7-18 i Christensen, Lone Rahbek (red.), *Livstykker, 12 studier af livsformer og vilkår*, Ringe.
- Göran Djurfelt (1989). *Nya Begrepp i socialstatistiken*, arbejdspapir no. 2, København: Sociologisk Institut.
- Duelund, Peter og Dorthe Skot Hansen (1991). "Livsformsteorier og ny teknologi", *Dansk Sociologi*, no. 2, pp. 37-49.
- Elvang, Birgit (1975). *Elementer til en kritik af empirismen i sociologien*, København: Sociologisk Institut.
- Hansen, Erik Jørgen (1973). *Hvordan måler vi det umålelige? - oplæg til undersøgelser af befolkningens velfærd*, København: SFI småtryk, 6.
- Hansen, Kirsten Monrad (1991). *A Point of Difference - En rekonstruktion og udspecificering af "Den karrierebundne livsform"*, Brede: Institut for Europæisk Etnologi.
- Hindess, Barry (1986). "Actors and Social Relations", pp. 113-126 i Wardelle, M. og S.P. Turner, *Sociological Theory in Transition*. London.
- Hindess, Barry (1977). *Philosophy and Methodology in the Social Sciences*, Sussex: The Harvester Press.
- Hindess, Barry og Paul Q. Hirst (1979). *Pre-capitalist modes of production*, London: Rothledge & Kegan.
- Hjelmslev, Louis (1966). *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, København: Akademisk Forlag.
- Hoff, Jens (1988). *Arbejdstid, fritid og familie. Livsformer og rådata*, Københavns Universitet: Institut for samfundsfag og forvaltning.
- Højrups, Thomas (1983). *Det Glemte Folk*, Brede: Institut for Europæisk Folkelivsforskning, SBI.
- Højrups, Thomas (1988). *Produktionsmåder i Havfiskeriet*, Arbejdspapir, København.
- Højrups, Thomas (1989). "Kulturanalyse og samfundsanalyse", *NordNytt*, no. 39.
- Højrups, Thomas (1993). *Omkring den strukturelle livsformsanalyses udvikling*, København.
- Wiene, Inger og Lene Otto (1989). "Et fag, flere livsformer", pp. 44-55 i Lone Rahbek Christensen (red.), *Livstykker, 12 studier af livsformer og vilkår*, Ringe.